

УДК 159.923.2:316.625

ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТЬ «УСПІХ», «УСПІШНІСТЬ», «ЖИТТЄВИЙ УСПІХ», «ЖИТТЄВА УСПІШНІСТЬ»

Боровинська І.Є., аспірант
 Інститут соціальної та політичної психології
 Національної академії педагогічних наук України

У статті здійснюється спроба розмежувати поняття «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». Проведено аналіз наукової літератури, що розкриває ці феномени. Висвітлено підходи різних авторів до трактування понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». Представлено авторські схеми, що відображають сутність вищезазначених понять.

Ключові слова: *успіх, успішність, життєвий успіх, життєва успішність.*

В статті здійснюється спроба розмежування понять «успех», «успешность», «жизненный успех», «жизненная успешность». Произведен анализ научной литературы, которая раскрывает данные феномены. Освещены подходы разных авторов к трактовке понятий «успех», «успешность», «жизненный успех», «жизненная успешность». Представлены авторские схемы, отражающие суть вышеуказанных понятий.

Ключевые слова: *успех, успешность, жизненный успех, жизненная успешность.*

Borovyńska I.Y. TO THE PSYCHOLOGICAL UNDERSTANDING OF THE NOTIONS “SUCCESS,” “SUCCESSFULNESS,” “LIFE SUCCESS,” “LIFE SUCCESSFULNESS”

The article is dedicated to the attempt of differentiation of the notions “success,” “successfulness,” “life success,” “life successfulness”. The material reflects analysis of scientific literature which articulates the concepts, and the approaches of different scientists to them. The author presents her schemes of concepts mentioned above.

Key words: *success, successfulness, life success, life successfulness.*

Постановка проблеми. У сучасному світі багато уваги приділяється успіху. Кожна людина прагне розкрити свій потенціал та самореалізуватись у житті. Можна сказати, що поняття «успіх» та «успішність» стали міждисциплінарними і вивчаються багатьма науками, які певним чином пов'язані з людиною: філософією, психологією, соціологією, педагогікою тощо.

Варто зазначити, що питання успіху розробляється у вітчизняній психології лише декілька останніх десятиліть. На нашу думку, це пов'язано з культурологічними особливостями, які тривалий час превалювали у нашому суспільстві. Так, Ю.М. Ільїна зазначає, що «в країнах СНД є психологічна комплексологія, архетипічне неприйняття успішності, немає культури успіху» [1, с. 116]

Соціальні, політичні та економічні зміни, що нині відбуваються в Україні, призвели до усвідомлення цінності успіху як для конкретної особи, так і для суспільства загалом і стимулювали розробку проблеми успіху та успішності, а також уявлень про механізми й умови досягнення успіху, але матеріалів, які б диференціювали ці поняття, поки що немає.

Постановка завдання. Поняття «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність» не завжди розрізняються у наукових працях, а інколи й ототожнюються. Саме тому метою цієї статті є спроба диференціації вищезгаданих понять на основі аналізу наукової літе-

ратури, вивчення основних підходів до їхнього розуміння та опису концептуального простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Говорячи про успіх як психологічну категорію, учені часто вирізняють суб'єктивний та об'єктивний складники цього явища. Об'єктивність успіху полягає в оцінці результатів діяльності особи іншими та визнанні цих результатів вагомими і такими, що значно перевершують середній рівень. Щодо суб'єктивного складника, то тут ідеться про оцінку особою власних дій та надання результатам цих дій суб'єктивної значущості.

В.Г. Тульчинський говорить про те, що успіх як соціальне визнання посідає вагомим місце у системі мотивації та осмислення людиною самої себе, своїх учинків і життєдіяльності загалом, формуванні особистості.

Автор виокремлює декілька форм успіху, які невід'ємно пов'язані з оцінкою результатів діяльності особи іншими людьми, а також розвитком особистості та прагненням вийти за власні межі:

- успіх-популярність як широке соціальне визнання результатів діяльності особи, її справ та вчинків;
- успіх-визнання із боку значущих інших. Тут уже ідеться про вузьке коло осіб, думка яких важлива для суб'єкта діяльності;
- успіх-подолання, який проявляється у вирішенні особою проблем та протиріч у власному

житті. Саме вирішені проблеми, на думку автора, зумовлюють самооцінку та самоповагу особи;

– успіх-самовизначення як установка на подолання самого себе, прагнення вийти за власні межі, ствердитись на нових горизонтах [2, с. 124–136].

На думку Ю.М. Ільїної, успіх – це результат діяльності, спрямованої назовні або всередину, переживання якого супроводжується певним емоційним станом, може бути перевірений суб'єктивно або об'єктивно, досягнений із прогнозованими або допустимими витратами на бажаний термін із можливістю виокремити модель діяльності таку, що призводить до успішних підсумків, і повторити її [3].

А.Р. Тугушева та Р.М. Шаміонов зазначають, що успіх пов'язаний із соціальною природою людини. Нормальний психічний розвиток людини можливий за рівноваги двох взаємопов'язаних аспектів її життя: бути єдиною із громадою і водночас виокремитись, бути поміченою у своїх діях, визнаною. Суперечність між цими тенденціями задає головні соціально-психологічні характеристики проблеми успіху [4].

Ю.В. Артамошина вказує, що «у психології поняття «успіх» розуміється, з одного боку, як особлива оцінка людиною результату власних дій і зусиль, а з іншого – як показник своєрідного її становища у суспільстві, що, відповідно, задає специфіку її соціальних зв'язків та відносин» [5, с. 212].

В.В. Левченко наголошує на тому, що істинний успіх – це не лише можливість задоволення базових потреб, а й особистісне зростання та розвиток [6, с. 12].

За В.Ю. Вінковим, успіхом можна вважати досягнення бажаної мети в індивідуальній або груповій діяльності, що відповідає тим вимогам, які задаються характером самої діяльності та сформованими знаннями суб'єкта про засоби досягнення й очікуваний результат [7, с. 223].

Отже, можна сказати, що успіх як поняття розглядається у декількох аспектах:

- досягнення певного очікуваного результату, який визначається особою як значущий;
- суспільне визнання досягнень людини;
- як розвиток та подолання власних меж;
- як показник становища в суспільстві (див. рис. 1).

Більш складним для аналізу і розуміння є поняття «успішність». Як і у випадку з «успіхом», у вчених немає спільної думки щодо його визначення. Ситуація ускладнюється ще й тим, що у різних людей, які неодмінно є об'єктами досліджень, «успішність» викликає різні асоціації і пов'язана з індивідуальною системою оцінок і цінностей.

Як і у випадку з поняттям «успіх», «успішність» також може розглядатись у суб'єктивно-об'єктивному розумінні. А.В. Кушнарєнко зазначає: «об'єктивність полягає у прояві цього феномена у конкретно-соціальній сфері буття, взаємозв'язку з умовами й обставинами життя людини. Суб'єктивність має на увазі зв'язок із внутрішнім світом особи, що визначає специфічно-індивідуальне сприйняття життя, його осмислення та вироблення емоційно забарвленого ставлення до нього». Автор наголошує, що індивідуальний зміст поняття «успішність» заснований на біографічному досвіді, а колективний – є переломленими в особистій свідомості колективними уявленнями про успіх, успішну діяльність та особистість, що властиві сучасникам цього індивіда [8, с. 242].

Про об'єктивний (або соціальний) і суб'єктивний складники поняття «успішність» говорить і О.С. Голєтовська. «Соціальний складник успішності визначається результатом діяльності та узгоджується з її оцінкою експертами, продуктивністю праці, якістю продукції, швидкістю дій, безпомилковістю виконання поставлених завдань, отриманням винагород та заохочень, суспільним визнанням і з культурою суспільства загалом». Суб'єктивний аспект успішності О.С. Голєтовська пов'язує з оцінкою самою особою власних професійних досягнень і отриманих результатів, що пов'язується з відчуттям зростання та розвитку, вірою у власний потенціал та ресурси, можливістю почуватись упевнено, самостійно, бути емоційно відкритою, прагнути насолоджуватись актуальним, усвідомлювати себе творцем або автором власного життєвого шляху [9, с. 211].

О.Є. Поліванова розглядає успішність як особистісне переживання досягнення успіху та як характерологічну особливість особи, що показує наскільки людина ефективна та результативна у досягненні поставлених цілей [10, с. 19].

На думку Є.П. Белінської, «щастя, успішність, благополуччя, задоволення, комфорт –

Рис. 1. Компоненти успіху

це поняття, які стосуються суб'єктивного переживання людиною процесів, що відбуваються у її житті» [11, с. 169].

І.І. Вернудіна говорить про успішність як процес саморозгортання та самоздійснення у власному життєвому просторі, прагнення до досягнення Акме. «Під час тривалого пошуку себе людина, долаючи стереотипи, виклики сьогодення, процеси соціального і державного примусу, утверджує свій оптимальний рівень світобуття, тобто творить себе і досягає (або ні) власного top-level, власної Акме» [12, с. 86].

Л.І. Дементій наголошує на необхідності розрізнати поняття «успіх» і «успішність». Під успіхом автор розуміє об'єктивні досягнення у конкретній діяльності. Тоді як «успішність» «відображає суб'єктивне переживання досягнення успіху і пов'язується з результативністю власної діяльності, із продуктивністю зусиль» [13, с. 49].

О.А. Матеюк зазначає, що «успішність – це поняття, яке охоплює не одиничне випадкове явище, а неодноразово верифікований життєвий досвід, що формується завдяки позитивному мисленню і способу життя, основу якого становить мотивація досягти поставленої мети через цілеспрямовану діяльність, прагнення постійно розвиватись». Успішність, на думку автора, – це внутрішній стан особистості, до якого людина приходить поступово за допомогою регулярної концентрації на своїх ключових бажаннях, активних зусиллях (діях) щодо їх втілення із метою досягнення рівноваги та гармонії. Автор також наголошує на тому, що успішність детермінується суб'єктивними та об'єктивними чинниками, які пов'язані між собою. До суб'єктивних зараховує «особистісні утворення, які є результатом взаємодії особистості з діяльнісним середовищем та розвитком сил самої людини, а також одночасно постають причинами успішного перетворення сфери її поведінки і діяльності». До об'єктивних – специфіку зовнішнього середовища [14].

І.Л. Кордубан, Л.А. Лазаренко говорять про успішність як динамічну соціально-психологічну характеристику особистості, що «передбачає наявність соціально визнаних досягнень, спрямованість на успіх, власне задоволення процесом та результатами власного життя» [15].

Ю.М. Ільїна виокремлює п'ять необхідних критеріїв для досягнення успішності:

- здатність змінювати поведінку (вчитись);
- стан здоров'я – уміння підтримувати його на необхідному для життя рівні;
- здатність досягти необхідного для людини фінансового рівня;
- позитивний базовий емоційний стан;
- здатність встановлювати контакти і їх підтримувати [1, с. 125].

Н.В. Лейфрід наголошує на тому, що під час оцінки власної успішності людина часто спирається на зовнішні об'єктивні показники – матеріальне благополуччя, соціальний статус, які з психологічного погляду часто бувають недостатніми для визнання людини успішною або неуспішною. Зокрема, самооцінка успішності, що здійснюється на основі внутрішніх критеріїв, може не збігатися з об'єктивними показниками. Як основні суб'єктивні критерії успішності можна розглядати відповідальність, задоволеність, самореалізацію та самоефективність [16, с. 45].

В.В. Левченко також вирізняє зовнішні і внутрішні критерії успіху. Зовнішні пов'язані з нормами і правилами оцінки успішності, особливостями культури та цінностей, що існують у конкретному суспільстві. Внутрішні критерії успішності, у свою чергу, залежать від суб'єктивної картини життя, яка є відображенням образу життя у свідомості певної особи. Вона включає уявлення про найбільш значимі події минулого, теперішнього і можливого майбутнього, а також про причинно-наслідкові й інструментально-цільові зв'язки цих подій.

Також автор наголошує на тому, що будь-яка успішність спеціалізована. Так, успішність у встановленні міжособистісної гармонії досягається одним профілем (одними рисами) особистості, ділова успішність – іншим [6, с. 59, 240].

Отже, успішність як поняття також має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. На відміну від успіху, успішність – це неодноразово верифікований досвід. Суб'єктивний компонент успішності визначається емоційно забарвленим станом переживання особою власного успіху. Об'єктивний компонент пов'язаний з оцінкою людини та результатів її діяльності як успішних на основі уявлень про успішність, властивих конкретному соціально-культурному середовищу (див. рис. 2).

Розпочинаючи розгляд поняття «життєвий успіх», хочемо зазначити, що, на нашу думку, воно є більш суб'єктивним, ніж поняття «успіх». Ця суб'єктивність полягає у тому, що життєвий успіх пов'язаний із життєвим проектом, планами і завданнями особистості. Звичайно, що соціальне середовище має вплив на формування уявлень людини про життєвий успіх, але побудувати життєвий проект та обрати стратегії його реалізації може лише зріла особистість, виходячи із власного досвіду та індивідуальних потреб. Успіху можна досягти і в тих напрямках, які людині не цікаві і не є для неї вагомими. Говорячи про життєвий успіх, ми не можемо ігнорувати значущість для самої людини досягнень у важливих для неї напрямках життєдіяльності.

Отже, розглянемо основні підходи до визначення поняття «життєвий успіх».

Ю.М. Ільїна розглядає життєвий успіх крізь призму побудови та функціонування менталь-

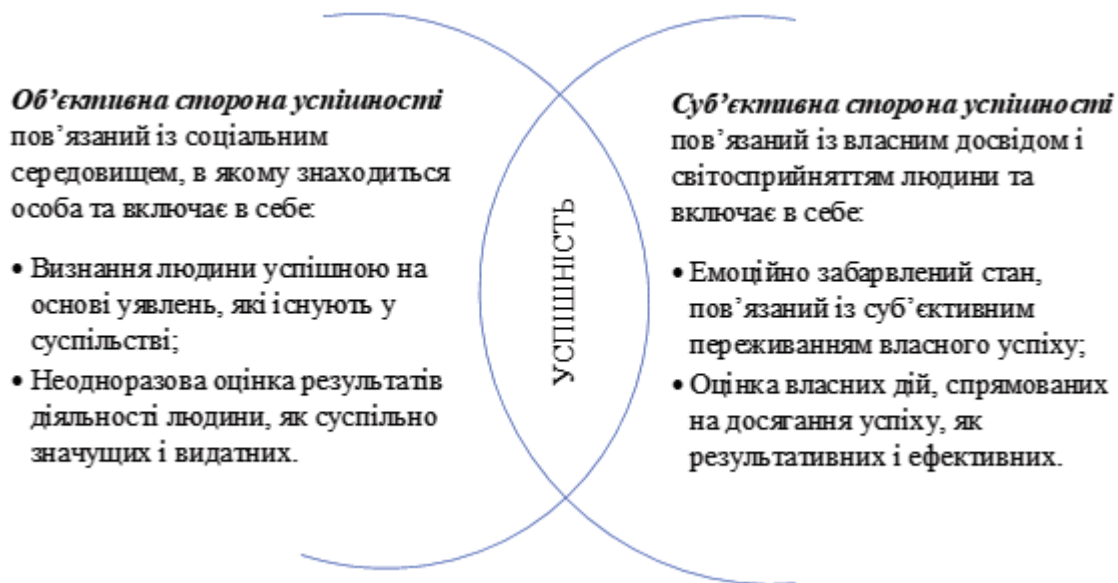

Рис. 2. Складники успішності

ної моделі, яка забезпечує досягнення успіху в житті та включає такі компоненти:

- фінансовий складник – відображає модель поведінки «у зароблянні, зберіганні фінансових статків, витратах»;
- комунікативний складник – відображає здатність особи «до встановлення, зберігання та розвитку конструктивних, розвивальних відносин»;
- досвідний складник – ідеться про усвідомлення «свої карти психотравм» та копінг-стратегії;
- сімейний складник – усвідомлення родинних ролей, родинного профілю аналогічної та протилежної статі;
- віковий складник – співвідношення власного часу життя з «обов'язковою життєвою програмою»;
- здоров'я – створення власного психосоматичного профілю;
- гендерний складник – усвідомлення гендерних ролей, які бере на себе особистість;
- мотиваційно-ціннісний складник – усвідомлення власних цінностей і побудова стратегії життя на їх основі;
- емоційний складник – визначення «ресурсного стану, котрий дозволяє підтримувати життєву активність на бажаному рівні»;
- професійний складник – вибір оптимального для людини роду діяльності [17].

Зарубіжні вчені, говорячи про загальний життєвий успіх, виокремлюють такі його аспекти: наявність задовільних житлових умов, наявність задовільного працевлаштування, наявність задовільних взаємин із партнером, задовільні показники за шкалою тривожності й депресії [18].

Деякі дослідники розробляли питання уявлень різних людей про життєвий успіх [5; 19; 20] та виявили, що такі уявлення залежать від віку, статі і професійної діяльності. Наприклад, для жінок більш характерними показниками життєвого успіху є наявність щасливої сім'ї, улюбленої роботи та здоров'я [5, с. 213]; для чоловіків – кар'єри і матеріальних цінностей [19, с. 82]. Студенти вбачають життєвий успіх у побудові кар'єри, наявності сім'ї, народженні дітей [20]. Менеджери до 25 років орієнтовані на професійне зростання, менеджери старше 25 років – на успіх в особистому житті [19, с. 83].

За І.Г. Єрмаковим, «життєвий успіх – це і результат, і суспільна оцінка результату (результатів) життєвого проекту. Він не може розглядатись у відриві від передбачених проектом творинь або дій особистості, які оцінені як успішні, здобули визнання. Життєвий успіх – це важливий критерій результативності життєвого проекту, його значущості для оточуючих особистість людей» [21, с. 257].

Життєвий успіх, з одного боку, є результатом життєдіяльності особистості, вибудованої у логіці послідовних досягнень, з іншого – відправним пунктом, метою, що скеровує особистість на її життєвому шляху [22, с. 3].

М.Б. Рафа наголошує на тому, що «найважливішим прагненням будь-якої фізично та психічно благополучної людини є прагнення до життєвого успіху, досягнення і переживання якого є процесом і результатом активності людини протягом усього життя через послідовну реалізацію постійно розроблюваної системи глобальних життєвих цілей та окремих практичних завдань, що є їх конкретизацією» [23, с. 81].

Отже, на нашу думку, поняття «життєвий успіх» розкривається через такі компоненти: *уявлення про життєвий успіх*, що впливають на визначення *важливих для індивіда сфер життєдіяльності*, ті розкриваються через постановку *життєвих завдань*, які, у свою чергу, об'єднуються у *життєвий проект* і реалізуються через *життєві стратегії*. Важливо зазначити, що для постановки ефективних життєвих завдань особистість повинна оволодіти високою рівнем життєвої компетентності, а для реалізації життєвих стратегій важливою умовою є *самоєфективність* (див. рис. 3).

Розпочинаючи розгляд наступного поняття – «життєва успішність», варто зазначити, що в науковій літературі поняття «життєвий успіх» та «життєва успішність» ототожнюються найчастіше. Тому для початку пропонуємо проаналізувати «життєву успішність» за аналогією із поняттям «успішність», яке включає емоційний компонент і розглядається як суб'єктивне переживання власного успіху.

У науковій літературі нам вдалося знайти декілька визначень життєвого успіху, які, на нашу думку, насправді описують поняття життєвої успішності.

Так, В.Г. Печерський каже про те, що життєвий успіх можна розглядати на особистісному рівні як емоцію інтегральної будови, яку переживає людина від усвідомлення власних досягнень у найбільш значущих для неї сферах життєдіяльності (суб'єктивній, сімейній, професійній, громадській) та яка зумовлює відчуття (переживання) суб'єктивного благополуччя [24, с. 75]. Але, якщо життєвий успіх – це результат реалізації життєвого проекту, то чи може результат бути емоцією? Напевне, ні. А ось суб'єктивне переживання від досягнення значущого результату, саме так визначається «успішність», може викликати позитивно забарвлений емоційний стан. Отже, ми пропонуємо вважати погляд В.Г. Печерського таким, що визначає не життєвий успіх, а життєву успішність.

Таку ж ситуацію із визначенням життєвого успіху спостерігаємо й у І.Л. Фельдман. На думку автора, про життєвий успіх можна говорити в тому разі, коли людина досягає своїх істинних цілей, до яких старанно прагнула, коли вона може вести такий спосіб життя, який їй подобається, отримуючи задоволення від подій, що відбуваються у житті, коли відчуває внутрішню гармонію, душевну рівновагу та емоційний комфорт [19, с. 73–74]. Ми цілком згодні з тією частиною визначення життєвого успіху, в якій йдеться про досягнення істинних цілей, але, коли йдеться про емоційний складник (задоволення, відчуття гармонії, емоційний комфорт), то, на нашу думку, тут знову відбувається підміна понять.

В.В. Левченко у своїй монографії говорить про так звану «універсальну успішність», тобто успішність, яка не прив'язана до певного виду діяльності, і виокремлює такі вміння та характеристики особистості, які її забезпечують: позитивне ставлення до життя, конструктивний підхід до вирішення завдань, відповідальність, уміння і звичка ставити цілі, націленість на результат, здоров'я та енергія, воля (душевна сила), розвинене мислення [6, с. 240–241].

Н.С. Головачова, міркуючи про життєву успішність як про предмет психологічного дослідження і психологічного консультування, говорить про необхідність розгляду цього поняття через призму авторства і сенсу життя: «довгостроковою і суттєвою можна вважати лише успішність, основою якої є авторство й істинність життя, а досягнення успіху передбачає реалізацію значущих для людини і суспільства сенсів життя» [25, с. 49].

Як зазначають Л.А. Мальць і А.М. Федосєєва, «успіх особистості в контексті життєдіяльності може бути формою самореалізації і призводить до суб'єктивної задоволеності процесом життя» [26].

На нашу думку, життєвий успіх і життєва успішність – це феномени, що невід'ємно пов'язані один з одним. Якщо піти далі у роз-

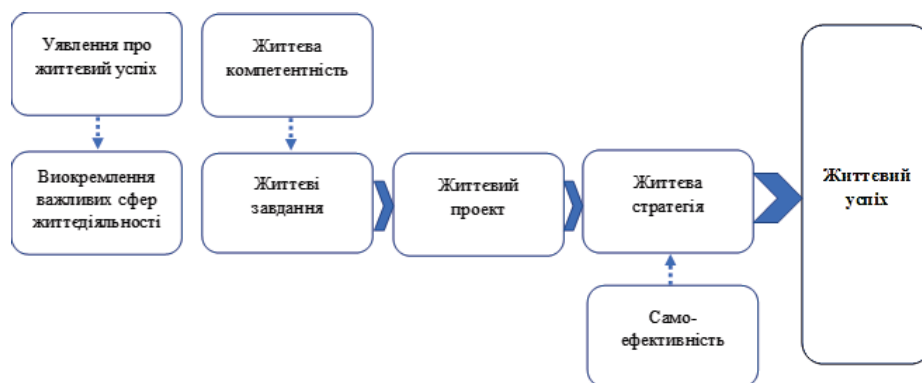

Рис. 3. Компоненти життєвого успіху

Рис. 4. Компоненти життєвої успішності

думах про це і уявити людину, яка перебуває у процесі реалізації власного життєвого проекту, що проходить успішно, то можна говорити про самоздійснення – процес, у якому особа відчуває себе творцем власного життя. Якщо життєтворення ефективно і результативно, задовольняє усі важливі сфери життя, то людина відчуває гармонію, благополуччя і розуміє, що її життя має сенс.

Отже, ми вважаємо, що поняття «життєва успішність» може розглядатися крізь призму таких понять: самоздійснення, суб'єктивне благополуччя, гармонія, задоволеність життям, відчуття сенсу життя (див. рис. 4).

Отже, в результаті аналізу наукових джерел нам вдалося з'ясувати психологічний зміст понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність».

Висновки з проведеного дослідження. Підбиваючи підсумки нашої теоретичної розвідки і спроби диференціації понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність», можемо навести такі висновки:

1) поняття «успіх» та «успішність» у науковій літературі розроблені краще, ніж поняття «життєвий успіх» та «життєва успішність»;

2) є спроби диференціації понять «успіх» та «успішність», але ми не знайшли жодної спроби розмежування вищезгаданих понять із «життєвим успіхом» і «життєвою успішністю» та останніх між собою;

3) у зв'язку з відсутністю спроб диференціації поняття «життєвий успіх» та «життєва успішність» ототожнюються найчастіше;

4) успіхом ми вважаємо результат діяльності людини, який є значущим для неї самої та визнається оточенням;

5) успішність – це стан переживання власного успіху, неодноразово верифікований досвід із суб'єктивного погляду та оцінка людини і результатів її діяльності як успішних на основі уявлень про успішність, властивих конкретному середовищу з об'єктивного погляду;

6) життєвий успіх – це результат реалізації життєвого проекту через виокремлення значущих для людини сфер життєдіяльності, постановку завдань та визначення необхідних

для досягнення життєвого успіху стратегій. Важливими складниками цього процесу є життєва компетентність і самоефективність;

7) життєва успішність – це емоційно забарвлений стан, який супроводжує успішну реалізацію власного життєвого проекту; це відчуття самоздійснення особи, що призводить до суб'єктивного благополуччя, гармонії, відчуття сенсу власного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільїна Ю.М. Психологічна модель успішності в кризові періоди суспільства / Ю.М. Ільїна // Актуальні проблеми психології. Т. 8. Психологічна теорія і технологія навчання. – 2010. – Вип. 7.
2. Тульчинский Г.Л. Разум, воля, успех: о философии поступка / Г.Л. Тульчинский. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1990. – 216 с.
3. Ільїна Ю.М. Психологія успіху: онтологія проблематики / Ю.М. Ільїна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/zbirnyk-2008/6.htm>.
4. Шамионов Р.М. Представления о социальной успешности и самоопределении молодежи / Р.М. Шамионов, А.Р. Тугушева // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psyedu.ru/journal/2009/3/Shamionov_Tugusheva.phtml.
5. Артамошина Ю.В. Особенности представлений женщин о жизненном успехе / Ю.В. Артамошина // Вестник Тамбовского университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. – № 4 (48). – С. 211–215.
6. Левченко В.В. Секреты успеха и успешности современного человека: [монография] / В.В. Левченко. – М.: ФЛИНТА, 2014. – 259 с.
7. Вінков В.Ю. Уявлення про життєвий успіх: стан розробленості проблематики в соціальній психології / В.Ю. Вінков // Проблеми політичної психології. – 2015. – Вип. 2. – С. 221–231.
8. Кушнарєнко А.В. Суб'єктність як детермінанта успішності личности / А.В. Кушнарєнко // Известия Южного федерального университета. Серия «Технические науки». – 2006. – № 14 (69). – С. 241–245.
9. Голєнтовська О.С. Проблема особистісної успішності в командній діяльності крізь призму української і російської наукової думки / О.С. Голєнтовська // Проблеми політичної психології. – 2015. – Вип. 2. – С. 209–220.

10. Поліванова О.С. Взаємозв'язок уявлення про успіх та соціально-психологічних характеристик особистості у сучасній молоді / О.С. Поліванова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2014. – № 1099. – Вип. 54. – С. 19–22.
11. Белинская Е.П. Социальная психология личности : [учеб. пособ. для вузов] / Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 301 с.
12. Вернудіна І. Психологічні чинники успіху: спроба компаративного аналізу / І. Вернудіна // Освіта і управління. – 2010. – № 2/3. – С. 86–91.
13. Дементий Л.И. Ответственность как ресурс личности : [монография] / Л.И. Дементий. – М. : Информ-Знание, 2005. – 188 с.
14. Матеюк О. А. Успішність особистості: сутність та зміст феномена / О.А. Матеюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_4_31.
15. Кордубан І.Л. Психологическая характеристика феноменов успех и успешность / И.Л. Кордубан, Л.А. Лазаренко // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. – № 5. – С. 94–119. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://science.ncstu.ru/articles/hs/2007_05/psychology/09.pdf.
16. Лейфрид Н.В. Ответственность как личностная детерминанта представлений об успешном человеке : дис. ... канд. психол. наук / Н.В. Лейфрид. – Омск, 2005. – 220 с.
17. Ільїна Ю.М. Методика дослідження життєвого сценарію «успіх» / Ю.М. Ільїна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/1711/1/Lototska_lifescenario_research_metod_2010.pdf.
18. Childhood Predictors and Adult Life Success of Adolescent Delinquency Abstainers // Journal of Abnormal Child Psychology. – 2016.
19. Фельдман І.Л. Половозрастные особенности жизненного успеха у менеджеров / И.Л. Фельдман // Известия ТулГУ. Серия «Гуманитарные науки». – Тула : Изд-во ТулГУ, 2014. – Вип. 3. – С. 73–84.
20. Типология представлений студенческой молодежи о жизненном успехе / [Г.К. Асан, Г.Д. Жетписбаева, З.С. Абишева та ін.] // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11-4. – С. 566–569. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.expeducation.ru/article/view?id=8640>.
21. Технології життєвого успіху : [практично зорієнт. посіб.] / [І.Г. Єрмаков та ін. ; редкол.: І.Г. Єрмаков та ін.] ; М-во освіти і науки України, Гімназія «Консул» № 86 (м. Київ). – К. : Гімназія «Консул» № 86, 2007. – 663 с.
22. Галюк А.Д. Особенности представлений молодежи о жизненном успехе в современ. России : дис. ... канд. социол. наук. / А.Д. Галюк. – Екатеринбург, 2004. – 145 с.
23. Рафа М. Розвиток особистісних ресурсів життєвої успішності шляхом оптимізації особливостей суб'єктивної реконструкції особистого життєвого досвіду / М. Рафа // Наука і освіта. – 2012. – № 3. – С. 81–86.
24. Печерский В.Г. Психологическая готовность студентов вуза к стратегическому жизненному ориентированию / В.Г. Печерский // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия «Философия. Психология. Педагогика». – 2012. – Т. 12. – Вып. 2. – С. 73–77.
25. Головчанова Н.С. Жизненная успешность как предмет психологического исследования и психологического консультирования / Н.С. Головчанова // Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Серия «Гуманитарные науки». – 2009. – № 3. – С. 47–50.
26. Мальц Л.А. Психологические критерии жизненной успешности студентов педагогического вуза / Л.А. Мальц, А.М. Федосеева // Анализ гуманитарных проблем современного российского общества : матер. интернет-конференции с междунар. участием (24–30 октября 2005 г.). – Омск : Изд-во ОмГУПС, 2005. – С. 94–97. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imek.org/?q=node/1230>